

Reacții la cenzura comunistă

Abstract. *In the communist regime, the censorship was not exercised only by DGPT (General Department for Press and Publications) – the censorship institution. There were „editorial censorship”, made by employees of the magazines, publishing houses, radios and televisions etc. ; „repressive censorship” executed by the political department (political control) of the state security organizations (political police); ideological censorship, made by party leadership, which had the first and last word in banning or accepting for publication (the party gave indications to the DGPT); the „inside” censorship, which caused authors to guess the ideological, aesthetic, political regulations of her/his work over numerous stages of the control. But the main institution of censorship exercised the most important and the largest operations of censorship and control. An army of censors was actually in charge of the whole process of banning, discovering the authors, information, „anti-Soviet” and harmful works. In this paper we present some examples of reactions during the main stages of censorship.*

Keywords: *censorship, control, political police, banned publications*

În regimul comunist, prin cenzură avem în vedere o serie de instituții cu atribuții de control, reglementare, pază, etalonare, pedeapsă, manipulare, interdicție polițienească. Modul de a reacționa la cenzură a fost diferit ca formă de manifestare și ca intensitate, dependent de perioada temporală sau de autoritățile care au efectuat interdicțiile. Spre deosebire de alte timpuri și alte regimuri, câteva dintre statele comuniste, printre care și România, au avut parte și de instituții speciale, care se subordonau direct Consiliului de Miniștri, având statut semi-clandestin (oficial nu exista cenzură în regimurile comuniste). Departe de a fi fost unica instituție care a practicat cenzura, departe de a-i fi aparținut deciziile în materie de cenzură, aceasta a avut totuși, atât timp cât a existat, cele mai multe atribuții în domeniul cenzurii. În România, această instituție a fost Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor și s-a constituit după modelul instituției cenzurii din URSS – Glavlit¹.

După 1944, armata sovietică împreună cu consilierii săi iau parte la implementarea, în toate țările „eliberate”, a sistemului sovietic al cenzurii. Instituții similare Glavlit-ului încep să apară în blocul țărilor socialiste. La 20 mai 1949, în urma deciziei Consiliului de Miniștri nr. 484, Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române emite Decretul nr. 214 „pentru transformarea Ministerului Artelor și Informațiilor în Ministerul Artelor”. Articolul II al acestui document stipulează: „Direcția Presei și Tipăriturilor din fostul Minister al Artelor și Informațiilor se transformă în «Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor» care va funcționa pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române”². Conform Decretului nr. 218 „pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române”, emis tot la 20 mai 1949, atribuțiile nou-înființatei instituții a cenzurii erau următoarele :

- a) Redactează Buletinul Oficial al Republicii Populare Române ; b) Autorizează apariția oricăror tipărituri : ziare, reviste, programe, afișe etc., luând măsuri pentru respectarea condițiilor legale de imprimare ; c) Autoriz[eaz]ă tipărirea cărților de tot felul, în Capitală și Provincie ; d) Autoriz[eaz]ă difuzarea și colportajul cărților, ziarelor și

-
1. Glavlit s-a înființat în anul 1922 și s-a tradus prin „Direcția Generală pentru Literatură și Tipărituri” până în 1933, fiind în subordinea Narkompros-ului – Comisariatul Popular al Educației ; ulterior s-a numit „Direcția Comitetului Comisarilor Poporului pentru Apărarea Secretelor Militare și de Stat în Presă”, iar din 1946 se subordonează Consiliului de Miniștri.
  2. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri (CPT), dosar 10/1949, fila 3.

oricăror altor tipărituri, precum și importul sau exportul de ziare, cărți sau obiecte de artă ; e) Reglementează condițiunile de funcționare a librăriilor, anticăriilor de cărți, bibliotecilor publice, depozitarilor de ziare, depozitarilor de cărți etc. ; f) Redactează și difuzează presei comunicările oficiale ale Consiliului de Miniștri și coordonează activitatea serviciilor de presă ale ministerelor, departamentelor și instituțiilor publice¹.

Ar fi incorect să considerăm însă că cenzura comunistă s-a instaurat în România în 1949, odată cu înființarea DGPT. Prima operație importantă a cenzurii începe încă din 1944, printr-o operație care s-a numit „defascizare”, ce s-a soldat cu epurarea a zeci de mii de cărți, cele mai multe fără nici o legătură cu mult invocatul „fascism”. Începutul cenzurării cărților în regimul comunist trebuie considerat acel Decret-lege nr. 364 din 2 mai 1945, semnat de Regele Mihai, în temeiul articolului 16 din Convenția de Armistițiu, „pentru retragerea unor anumite publicațiuni periodice și neperiodice, reproduceri grafice și plastice, discuri, medalii și insigne metalice” ; decretul a apărut în *Monitorul Oficial*, nr. 102 din 4 mai 1945, fiind republicat în broșura *Publicațiile scoase din circulație până la 1 August 1945*, editată de Ministerul Propagandei². Primele reacții față de cenzură sunt, de fapt, primele atitudini față de procesul de epurare a cărților din primii ani ai regimului comunist.

Reacții la epurarea cărților

Operația de epurare a cărților a fost coordonată de Comisia Aliată de Control, ai cărei ofițeri dădeau indicații exacte și controlau apoi îndeplinirea lor. Consilierii culturali din cadrul Ministerului Propagandei erau cei care răspundeau de „curățarea” librăriilor, bibliotecilor și anticariatelor de publicații „dușmănoase”. Reacțiile la această barbarie nu au fost atât de vehemente precum ar fi fost de așteptat. Epurarea personalităților publice, marile schimbări intervenite imediat după un război cu multe jefte umane au vulnerabilizat, probabil, reacția populației față de noile tragedii. Au existat totuși situații când pretențiile sovietice au fost de exagerate, încât până și un consilier regional de propagandă din Iași, adică un funcționar de încredere al noului regim, Constantin Nicuță, a îndrăznit să-și exprime dezacordul și să se opună :

Luându-se în discuție problema epurării cărților cu conținut fascist, s-a format, sub președinția subsemnatului, o comisie care să cerceteze pe teren modul cum s-au aplicat dispozițiile legii. Membrii comisiei aliate de control au cerut ca această comisie, din

1. ANIC, fond CPT, dosar 13/1950 f. 57.

2. Documentul a fost reprodus în Paul Caravia (coord.), *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*, Editura Enciclopedică, București, 2000, pp. 24-28.

care fac parte și doi ofițeri ai Armatei Ruse, să controleze, în afară de librării și anticării, bibliotecile particularilor și ale instituțiilor publice. Subsemnatul am obiectat că legea a cărei aplicare o controlăm nu pomenește nimic de bibliotecile particularilor din locuințele cetățenilor și că ea nu dă nimănui nici un drept de a intra în locuința particulară a cuiva și a-i controla și epura cărțile. Afară de faptul că acțiunea aceasta ar fi ilegală, dar ea ar produce, în mod evident, și consecințe politice neplăcute. Față de aceste obiecții ale mele, conferința a decis să se amâne, deocamdată, controlul locuințelor particulare¹.

Altă reacție vine din partea unor editori și librari care, după ce au primit primele indicații de epurare (liste cu volume ce urmau a fi scoase din circulație), au încercat să distribuie cărțile problematice vânzătorilor ambulanți spre a fi vândute, evitând controlul vigilent al oficialităților. Dar aceștia se vor afla în atenția cenzorilor care, în cele din urmă, vor reuși să controleze și să desființeze această activitate. Există o serie de documente în arhiva cenzurii, care prezintă efortul cenzorilor de a stabili identitatea acestor vânzători și „sursele de aprovizionare” ale „colportorilor”. Într-un raport din 1948 se menționează că :

Odată cu reglementarea circulației cărții, o serie de indivizi, deținători ai unor stocuri de romane polițiste, s-au grăbit să le arunce pe piață la prețuri cât mai reduse, pentru a lichida stocurile, dacă e posibil mai înainte de 15 februarie. Așa s-a făcut ca centrul Capitalei să fie în permanență inundat de diverși copilandri și indivizi fără căpătâi, vânzători ai acestor cărți. Deși am dus la miliție o serie de colportori, am căutat să aflu sursele lor de aprovizionare, în cursul zilei de sâmbătă 12 crt. am făcut o serie de investigații².

În cele din urmă, lupta dintre cenzor și „colportor” se termină cu victoria cenzorului : „În cursul dimineții am cercetat regiunea : B-dul 6 martie, B-dul Republicii, B-dul Bălcescu, pentru a vedea dacă mai există colportorii de romane polițiste. Am constatat că nu se mai difuzează astfel de cărți”³.

Urmau a fi pedepsiți nu doar librării sau anticării, ci și persoanele care refuzau să participe la procesul propriu-zis al epurării cărților. Uneori vom putea depista, din referatele cenzorilor, și reacția persoanelor care încearcă să se împotrivescă ordinelor de epurare. Iată ce i se răspunde, de pildă, unui cenzor din provincie : „Deoarece din rapoartele dvs. de activitate pe lunile august, septembrie, octombrie 1948, reiese indolența manifestată de învățători în munca de epurare a bibliotecii, vă rugăm a ne da toate datele precise (numele învățătorului, școala, comuna) pentru a putea lua măsuri în consecință”⁴. Un grup de cenzori care controlează

1. ANIC, fond Ministerul Propagandei Naționale (MPN), dosar 2914, f. 33 f-v.

2. ANIC, fond CPT, dosar 8/1949, f. 194.

3. *Ibidem*, f. 179.

4. ANIC, fond Ministerul Artelor și Informațiilor, dosar 199/1948, f. 203.

Biblioteca Regională a Așezămintelor „Astra” din Sibiu (în iunie 1950) își exprimă nemulțumirea :

Echipa noastră nu este ajutată din punct de vedere tehnic de colectivul Astrei care, deși este mic la număr (3-4 persoane), ar putea să inventarieze cu mai multă tragere de inimă. De altfel, am discutat cu Directorul Bibliotecii, care este inspectorul nostru de presă și care ne-a promis că va dinamiza oamenii din colectivul său. În legătură cu aceasta, eu propun Dir. G-rale să trimită o notă informativă Comitetului pentru Așezămintele Culturale – Dir. Bibliotecii – care ar trebui să scoată doi din oamenii existenți acum la această bibliotecă. E vorba de bibliotecarul șef Gherasim, care în mod ostentativ nu lucrează nimic în timpul cât echipa noastră triază cărțile, care a păstrat cu deplină conștiință cărți interzise în bibliotecă și care ia apărarea cărților pe care echipa le scoate, încercând în acest fel să abată oamenii noștri dela principiile trasate de noi. În al doilea rând, e vorba de bibliotecara Cristea, de la Periodice, care a dat lectorilor (mai cu seamă elevi) cărți nedifuzabile, cărți vulgarizatoare în legătură cu educația sexelor, neducând nici o muncă de îndrumare pentru lectura cărții noi¹.

Citind acest document, trei responsabili au promis să ia măsuri (scriind fiecare indicații pe câmpul paginii). Peste câteva zile, la 18 iunie, alt cenzor întâmpină dificultăți la Caransebeș, unde la „tipografia de stat resp[onsabilul] nu este de acord cu un control din partea cenzurii, motivând că, dacă tipografia este întreprindere de stat, ce rost mai are controlul statului prin cenzură”². În timpul unui control la Biblioteca Centrală Universitară (BCU) din București, cenzorii raportează : „Ajutorul dat de BCU n-a fost susținut, iar personalul Bibliotecii a făcut greutăți discutând lucrările scoase din circulație și difuzând operația de control. Acest lucru a fost comunicat conducerii serviciului, care a soluționat această lipsă a personalului Bibliotecii împreună cu Dir. Bibliotecii Tov. Mironescu”³. Ion Nistor⁴, personalitate marcantă, în calitate de director al Bibliotecii Academiei, a

---

1. ANIC, fond CPT, dosar 5/1952, f. 171.

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*.

4. Ion Nistor (1876-1962) a fost istoric, profesor universitar și om politic. Doctor în istorie și academician (din 1915), director al Bibliotecii Academiei (1945-1947), el a fost, între altele, rector al Universității din Iași în perioada 1933-1940. Membru al Consiliului Național Român din Bucovina care a proclamat Unirea în 1918, membru PNL, din partea căruia a devenit senator pe viață, începând cu anul 1937, Ion Nistor a ocupat fotoliile de ministru al Muncii și al Cultelor în două guverne liberale. A fost arestat, în fapt internat fără nici o decizie judecătorească, în „noaptea demnitarilor” (5-6 mai 1950) și deținut la Sighet până în 1955, când a fost adus la Penitenciarul Malmaison și anchetat, după care a fost eliberat (IICCMER, Fișe matricole penale – personalități, disponibile on-line la adresa http://www.iiccr.ro/index.html?lang=ro&section=fise_detinuti_politici/personalitati, accesat la 15.08.2015).

fost înlăturat din funcție sub acuzația că „încalcă legea de aplicare a Armistițiului, deoarece a ordonat păstrarea pe mai departe a publicațiilor retrase din circulație”¹.

Reacții la cenzura editorială

După părerea unui specialist rus al cenzurii (sovietice), Dmitri Babicenکو, ierarhia controlului ideologic al cărții arăta în felul următor: „Secretarul responsabil al cărții sau redactorul ediției – Glavlit – Direcția propagandei – secretarul sau secretarii CC pentru ideologie – conducătorul suprem. Desigur, de întregul sistem era nevoie doar în cazuri rare. De obicei, funcționau doar câteva elemente ale acestui lung șir”². La această ierarhie, Arlen Blium³ adaugă autocenzura, menționând că acest sistem s-a impus în URSS începând cu anii '30⁴.

În România, a fost nevoie de mai puțin timp pentru ca sistemul să funcționeze: în anii '50, aceste etape ale cenzurii se succedau deja ireproșabil. Pe scara ierarhică cenzorială, cu o treaptă mai jos decât DGPT, se aflau redactorii din edituri. Există două opinii în privința activității acestei categorii: 1) redactorii au avut atribuții cenzoriale hotărâtoare; și 2) redactorii s-au luptat alături de autori împotriva cenzurii. În *Censorship: A World Encyclopedia*, redactorii sunt considerați mai degrabă „autorii decât victimele cenzurii”⁵. Analizând cenzura redacțională sovietică, Arlen Blium observă că, dacă în primii ani de instaurare a puterii sovietice erau și redactori care încercau să apere o lucrare valoroasă, cu timpul, aceștia au făcut front comun cu cenzorii: „În anii '40-'50, redactorii îi înlocuiau pe cenzori,

1. Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar, N-O*, Editura Mașina de scris, București, 2005, p. 142.
2. Д.Л. Бабиченко, *Писатели и цензоры. Советская литература 1940-х годов под политическим контролем ЦК* (D.L. Babicenکو, *Scriitorii și cenzorii. Literatura sovietică din anii 1940 sub controlul politic al CC*), Rossia molodaia, Moscova, 1994, p. 148.
3. Arlen Victorovici Blium (1933-2011), cercetător al cenzurii comuniste sovietice, autor al lucrărilor *Behind the Scenes at the „Ministry of Truth”: The Secret History of the Soviet Censor, 1917-1929* (1994), *The Soviet Censor during the Era of Total Terror* (2000), *How it was Done in Leningrad: The Censor during the Years of the Thaw, Stagnation and Perestroika* (2005).
4. А.В. Блюм, *Советская цензура в эпоху тотального террора 1929-1953* (A.V. Blium, *Cenzura sovietică în epoca terorii totale 1929-1953*), Akadem. Proiekt, Sankt-Petersburg, 2000, disponibilă on-line la adresa <http://opentextnn.ru/censorship/russia/sov/libraries/books/blium/total/> (accesat la 15.06.2015).
5. Mathew Little, „Editors”, în Derek Jones (ed.), *Censorship: A World Encyclopedia*, Fitzroy Dearborn, Londra, Chicago, 2001, p. 717. Pentru „autor” e folosit cuvântul *perpetrator* („autorul crimei”).

lăsând în seama acestora doar controlul secretelor militare și economice” ; conducătorii editurilor erau, de obicei, lucrători și activiști de partid de mare încredere și, împreună cu redactorii, „concurau la asprimea cenzurării textelor cu cenzorii propriu-ziși”¹. În această privință, Nadejda Mandelștam susține că „pentru un scriitor era mult mai îngrozitor un redactor de carte decât un cenzor, pentru că la cenzură ajungea cartea deja periată. Redactorul era cel care se lega de fiecare firisor și nimic nu scăpa atenției lui”². În țări precum Ungaria sau Germania de Est, care nu au avut instituții oficiale ale cenzurii (Glavlit-uri), redacțiile și editurile aveau rolul unor „centre de control al gândirii, cu sau fără birouri speciale de cenzură”³. Poetul Ștefan Augustin Doinaș folosește chiar sintagma „cenzură editorială” :

Bineînțeles, cenzura editorială începea – mă refer la anii din urmă – și se manifesta pe trei nivele. Se recomanda redactorului care citea textul să fie primul cenzor al aceluși text. Directorul editurii, sau un superior din ierarhia editorială, avea obligația să cenzureze încă o dată. Și, în sfârșit, a treia cenzură era făcută de cenzorul oficial, care, așa cum am spus, era plătit pentru lucrul acesta. Se întâmpla uneori ca în cazurile speciale însuși un adjunct al ministrului, cum a fost de pildă sinistrul personaj Mihai Dulea, să ceară să citească unele manuscrise și să intervină personal⁴.

Tiberiu Avramescu, redactor și editor cu multă experiență, descrie câteva scandaluri de la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (unde fusese angajat), urmate de disponibilizări ale redactorilor, în urma activității acestora. Motive puteau constitui : o proză de Felix Aderca, în care acesta descria, printre altele, o coadă la ouă, *Jurnalul Annei Franck*, în limba germană, care apăruse cu o copertă pe care figura Steaua lui David, considerată a fi un simbol al sionismului naționalist, antologia *Poezia română modernă* alcătuită de Nicolae Manolescu, care a inclus câțiva autori legionari sau plecați în exil etc.⁵. Redactorii trebuiau să dubleze activitatea cenzurii, de aceea nivelul lor politico-ideologic, de multe ori discutabil, trebuia „ridicat”. Iată ce-și amintește Avramescu despre această perioadă aparent absurdă :

Într-una dintre multele ședințe din anii 1958-1959, când toți redactorii editurii primiseră sarcina imperativă să-și găsească greșeli ideologice pentru care să-și facă o severă

---

1. A.V. Blium, *Cenzura sovietică...*

2. *Ibidem*.

3. Pierre Kende, „Censorship in Hungary” și Dušan Havliček, „Public Information in the Soviet Political Systems”, Research project, *Crises in Soviet-type Systems*, Study no. 9, Köln, 1985, p. 45.

4. Ștefan Augustin Doinaș, „Cenzura a viciat conștiințele”, *Agora*, vol. V, nr. 1, ianuarie-martie 1992, p. 34.

5. Tiberiu Avramescu, „Cenzura în edituri (reflecții memorialistice)”, în Marian Petcu (coord.), *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Editura Comunicare.ro, București, 2007, pp. 419-425.

autocritică, m-am autoflagelat pentru că publicasem într-o antologie din opera lui George Panu (*Pagini alese*, ESPLA, 1958) câteva fragmente din amintirile acestuia despre Junimea, în care societatea ieșeană și mentorul ei, Titu Maiorescu, neagreat pentru „estetismul” său, ar fi fost prezentați într-o manieră favorabilă; în aceeași ședință, Liviu Călin, poet și editor de excepție, și-a făcut autocritica pentru că ar fi fost de acord cu publicarea unor versuri pro-monarhice în volumul I de *Opere*, Gr. Alexandrescu (apărut în 1957), iar – în alt plan – Romulus Vulpescu a fost sever sancționat pentru că se căsătorise religios (cu Ileana Vulpescu)¹.

După asemenea „prelucrări”, redactorii erau în stare să taie jumătate din carte : „În acești ani [1958-1959] s-a pregătit pentru tipar un volum de «pagini alese» ale scriitorului poporanist Spiridon Popescu, autor minor al unor scrieri pline de compasiune pentru țărănime; de teama unor posibile «intervenții obligatorii» dictate de cenzură, volumul a fost redus în redacție la mai puțin de jumătate din manuscrisul inițial, așa încât moștenitorii scriitorului, care primiseră un avans de 50% din drepturi, ar mai fi trebuit să returneze niște bani la apariția cărții”².

Dimpotrivă, Valeriu Râpeanu, directorul Editurii Eminescu, insistă la un moment dat în memoriile sale asupra luptei care „se ducea zi de zi în redacțiile ziarelor, revistelor, ale editurilor, în fața manuscriselor care luau drumul tiparului și care se «întorceau» cu obiecții mai mult sau mai puțin însemnate, în discuții nu o dată tensionate”³. Înșelarea forurilor superioare de către redactori, curajul de care aceștia dădeau dovadă sunt alte momente ale mărturiei :

Dar, în același timp, a existat și lupta pe care putem să o numim cum vrem : rezistență, împotrivire, disimulare, asumarea răspunderii de către editori, conducători de publicații și chiar de direcții de la Ministerul Culturii. Pentru că trebuie să vorbim cu toată sinceritatea : notorietățile de astăzi s-au ridicat pe seama cărților apărute în condițiile de atunci, ale unor înfruntări nu o dată dramatice. Și să mai observăm un fapt : în anii 1990-1991 a apărut un număr însemnat de cărți, cu banderole care mai de care mai sfărăitoare : *Carte interzisă de cenzură, Ediție necenzurată* și alte variante pe aceeași temă. De la un moment dat, banderolele au dispărut de la sine. Nimeni nu le-a interzis. Dar toți și-au dat seama că mulți grafomani și veleitari, ale căror cărți nu apăruseră din pricina precarității artistice, voiau să profite și să-și creeze un statut de persecutați, de interziși⁴.

Editurile uzau de anumite „trucuri” pentru a scoate cărțile dorite. Râpeanu povestește cum se alcătuiau planurile editoriale :

1. *Ibidem*, p. 419.

2. *Ibidem*.

3. Valeriu Râpeanu, „Fața văzută și nevăzută a cenzurilor”, în Ilie Rad (coord.), *Cenzura în România*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2012, p. 105.

4. *Ibidem*, pp. 109-110.

Îmi amintesc cum într-o zi l-am aflat pe bunul meu prieten, Vasile Nicolescu, pe atunci director al Direcției Literare Editoriale din Consiliul Culturii, răscolind arhiva, pentru a întocmi un răspuns la o cerere imperioasă a forurilor superioare, legată de tipărirea operei lui Mircea Eliade : în ce plan anual și la ce poziție a figurat fiecare carte de Mircea Eliade tipărită la noi în țară. Pentru că „înșelarea” forurilor superioare începea de la alcătuirea planurilor editoriale, care se trimiteau la Comitetul Central. Ceea ce se făcea în primul rând era „cosmetizarea ideologică” a planului, adică înscrierea în fruntea lui a volumelor lui N. Ceaușescu și apoi ale Elenei Ceaușescu, a „lucrărilor cu caracter teoretic”, dedicate construcției socialismului, partidului etc. Acestea, colectate de la toate editurile, ocupau câteva pagini. Urmau lucrările *beletristice*, inspirate din anii socialismului, punând în evidență faptele *exemplare* ale oamenilor muncii etc. Și acestea ocupau câteva pagini. *Mulțumiți* că ele există, oboșiți să citească sute de pagini, cei de sus, după câteva „indicații” de ce ar mai trebui, după unele eliminări ale unor nume care „săreau în ochi”, după ce secretarii sau șefii de cabinet își mai plăteau unele *polițe*, după ce numărau de câte ori apăreau unele nume, mai ales din *trecut*, și se spunea că este prea mult – Iorga în primul rând, dar nu era singurul –, aprobau planul. Această subtilă amalgamare făcea însă să treacă *prin* urechile acului nume și opere indezirabile, iar la enervările din *momentul* apariției să se arate că volumul... a fost aprobat la fila cutare, poziția cutare. Cel puțin, în ultimii ani, Radu Constantinescu și Lenuța Docsănescu, adjuncți în Direcția amintită, căpătaseră o adevărată dexteritate în amalgamarea titlurilor din plan, în evidențierea celor care făceau *plăcere* și în trimiterea celor ce puteau stârni nemulțumiri fie mai la coada planurilor, fie în alte capitole, fie să le înconjoare de titluri cu *prezentări sforăitoare*¹.

Există și cazuri, consemnate de autori sau istorici literari, când „greșelile” redactorilor nu sunt involuntare, ci gesturi de curaj și de frondă la adresa puterii. Referindu-se la perioada ceaușistă, Marian Popa observă schimbările în atitudinea unor redactori :

Nouă e totuși acum tolerarea unor redactori, lectori și directori curajoși, care pot fi evident destituiți după un timp sau transformați în contrariul a ceea ce profesaseră. Victor Felea e îndepărtat de la *Tribuna* din cauza unui grupaj de poezii de Ileana Mălăncioiu, aprobat de el în 1982 ; Stelian Moțiu, redactor-șef al revistelor *Viața studentescă* și *Amfiteatru*, e demis după apariția poemelor Anei Blandiana, în decembrie 1984, în *Amfiteatru* ; redactorul de carte Gheorghe D. Vasile e concediat în 1988 de la „Ion Creangă” după apariția unui volumaș de poezii pentru copii al aceleiași, iar redactorul-șef Viniciu Gafița, obligat să se pensioneze. Unii editori se plictisesc cândva să mai lupte pentru cărțile altora : confruntarea cu cenzura devine pierdere de timp și de energie nervoasă. Textul cenzurat trebuie înlocuit cu altul care trebuie și el citit, textele modificabile trebuie modificate de autori care impută editorilor lipsa de lealitate și de demnitate în raport cu inamicii literaturii. Editorul sfârșește prin a prefera cărțile conformiste ; el are o familie de întreținut, viața sa poate fi totuși mai ușoară și aceasta depinde de el².

1. *Ibidem*, pp. 107-108.

2. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, Editura Semne, București, 2009, p. 120.

Cenzura securității, câteva reacții

În *triumviratul* partid-Securitate-cenzură, aceasta din urmă avea rol de executant atât al instrucțiunilor partidului, cât și al unor sarcini ale Securității. În general, relația cenzurii cu Securitatea nu s-a redus doar la o colaborare fructuoasă. Adevărata cenzură, prealabilă în cazul multor opere, se făcea în birourile Securității, când scriitorii (suspecți) erau urmăriți, iar opera acestora, confiscată, nu mai ajungea la tipar. În România, Securitatea nu a avut misiuni diferite față de modelul sovietic, iar cei care nu cunoșteau dedesubturile și mecanismele sofisticate ale cenzurii puteau să confunde deseori activitatea acestora. Un astfel de exemplu îl constituie „Lista manuscriselor și cărților confiscate de la domiciliul autorilor (și al cunoscuților) pentru a fi folosite și drept corp delict”¹ din volumul *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*, coordonat de Paul Caravia. Menționând că lista manuscriselor publicate nu este completă, autorul adaugă: „Ea ilustrează, în special, un segment din activitatea cenzurii care, adesea, se identifica și cu acțiunea de urmărire (filaj), dar și de pătrundere în domiciliile vizate sau de percheziționări în vederea arestării și inculpării în diferite cauze penale”². Această activitate nu aparținea, de fapt, instituției cenzurii (DGPT), ci instituției Securității, ambele concurând la cenzurarea, pedepsirea, reeducarea scriitorilor și la instaurarea controlului total în societate.

În general, cele mai multe documente privind relația de colaborare a Glavlit-ului cu organele Securității din URSS sunt, în majoritatea cazurilor, cereri cu liste de autori, discuri, referate, pe care cenzorii sunt rugați să le studieze și să se pronunțe asupra caracterului lor (difuzabil sau nedifuzabil). KGB trimitea la Glavlit nu doar liste cu cărți, ci și cu persoane care au plecat din URSS sau au înaintat cereri de emigrare, din rândul autorilor de literatură științifică sau artistică, scriitori, jurnaliști, compozitori, pictori³, urmând ca opera acestora să fie retrasă din librării și biblioteci. Menționăm că liste asemănătoare ajungeau și la DGPT prin filiera partidului, nu a Securității. Tot KGB furniza cenzurii literatură în regim samizdat și Glavlit trebuia să hotărască dacă materialele în cauză au fost vreodată publicate oficial sau nu și dacă textele trimise pot fi sau nu difuzate în regim de liberă circulație. Cantitatea acestor tipărituri nu era deloc neglijabilă (122 de titluri, 1.818 file într-o singură listă⁴).

1. Paul Caravia (coord.), *Gândirea interzisă...*, pp. 569-602.

2. *Ibidem*, p. 569.

3. *Цензура в Советском Союзе. 1917-1991: Документы*, Сост. А.В. Блюм; комм. В.Г. Воловников (*Cenzura în Uniunea Sovietică*, ed. de A. V. Blium, com. V.G. Volovnikov), ROSSPEN, Moscova, 2004, pp. 466-467.

4. *Ibidem*, p. 451.

După părerea unui cercetător rus, V. Volovnikov, dacă n-ar fi fost cenzura, n-ar fi existat nici samizdatul¹. Acest neologism, ajuns celebru, a fost creat de poetul Nikolai Glazkov (1919-1979), care afirma într-o poezie : „*Samizdat* – acest cuvânt eu l-am creat/ Încă din anul patruzeci...”, iar în 1949 el a scris pe coperta culegerii de versuri : *Samsebiaizdat* („Singur m-am editat”) care, cu timpul, a ajuns : „Samizdat”². Publicațiile samizdat nu treceau prin sistemul sofisticat al cenzurii, se publicau clandestin, ilegal deci, și chiar dacă nu erau întotdeauna anti-comuniste, asemenea tipărituri erau confiscate și interzise. Într-o notă secretă a KGB către Comitetul Central din 7 februarie 1969 despre difuzarea „literaturii necenzurate” sau a „samizdatului”, după ce face o caracterizare a lucrărilor care circulă astfel, președintele Comitetului Securității de Stat, Andropov, aduce la cunoștința partidului următoarele :

Având în vedere că difuzarea literaturii dăunătoare din punct de vedere politic aduce un prejudiciu serios educației cetățenilor sovietici, în special intelectualității și tinerețului, organele Securității iau măsuri îndreptate împotriva activității autorilor și a difuzării „samizdatului” și a localizării influenței negative a operelor necenzurate asupra oamenilor sovietici. În 1968, un număr semnificativ al celor implicați în activitatea samizdatului au fost supuși profilacticii sociale. Unii autori ostili și distribuitori de astfel de documente, corupători ai ordinii sociale sovietice, au fost trași la răspundere penală³.

Prin lupta dusă împotriva publicării neoficiale a tipăriturilor, Securitatea contribuia la întărirea Glavlit-ului. Publicațiile samizdat au circulat, mai ales după 1970, în URSS, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria și RDG.

În România, supraviețuitorii, dar și cercetătorii sistemului comunist ajuns, de comun acord, la concluzii tranșante privind rolul Securității în domeniul cenzurii :

Eu cred că Securitatea – în mediul literar – a fost principalul instrument de cenzură. [...] Prin sursele din jurul scriitorilor, prin oamenii din redacții care ofereau manuscrisele la lectură securiștilor în avanpremieră, se ducea o muncă de „influențare pozitivă” : „Scoate fraza asta, pune altă frază, omoară personajul acesta, încheie cartea altfel”. Aceștia sunt cenzorii Securității pe care i-a folosit împotriva scriitorilor cu rezultate directe asupra operei⁴.

---

1. *Ibidem*.

2. *Ibidem*.

3. *История советской политической цензуры. Документы и комментарии. 1917-1993*. Ответственный составитель и руководитель творческого коллектива Т.М. Горяева (*Istoria cenzurii politice sovietice. Documente și comentarii. 1917-1993*, editor responsabil și coordonator al colectivului de creație T.M. Goreaeva), ROSSPEN, Moscova, 1997, pp. 193-194.

4. Germina Nagăț, în *Scriitorul, Cenzura și Securitatea*, Bujor Nedelcovici și invitații săi, Editura Allfa, București, 2009, pp. 60-61.

După desființarea DGPT, rolul Securității în controlul cărții a sporit, după cum era de așteptat : „Începând cu vara anului 1983 – după numai șase ani de la desființarea cenzurii – am putut să ne convingem de un lucru pe care doar îl bănuiam de o vreme : în realitate, controlul asupra presei și literaturii era coordonat de Securitate”¹. Notele și referatele pe care cândva editurile le trimiteau la DGPT mergeau acum (după 1977) la Securitate : „În ultima perioadă, cenzura era realizată de edituri, iar referatele de lectură erau trimise la Securitate. Le-am găsit în dosarul meu”².

Implicarea Securității nu se rezumă însă doar la aceste activități. Dacă ne întoarcem la cenzura sovietică, vom menționa că cele mai semnificative elemente ale activității acesteia ajunseseră, încă din anii '50, articole ale Codului penal al URSS cu nr. 70 („agitație și propagandă anti-sovietică”), nr. 190-191 („difuzare intenționată a informațiilor false, care denigrează sistemul sovietic”) și articolele identice ale codurilor penale ale republicilor sovietice ; pe baza lor, în anii 1958-1966 au fost judecate 3.448 de persoane, iar în 1956-1987 alte 8.145³. Erau arestați nu doar autorii, ci și dactilografii, corectorii, cenzorii, pentru că au permis difuzarea informației „contrarevoluționare”.

Participarea la cenacluri, lectura unor cărți interzise puteau constitui probe împotriva unor scriitori. Cei mai mulți scriau texte care nu ajungeau, desigur, la cenzură, ci la Securitate și asemenea „dovezi” grave erau invocate pentru pedepsirea autorilor.

Pe 10 noiembrie 1956, poetul Virgil Carianopol este arestat și condamnat „pentru *uneltire contra ordinii sociale*, conform art. 195 Cod penal. Motivul real era frecventarea unui cerc literar care se desfășura în casa soției lui Pamfil Șeicaru”⁴, iar conform altei surse : „Activitatea [lui] infracțională a constat în discuții dușmănoase ce preconizau schimbarea regimului și compunerea unor poezii reacționare”⁵.

În același an, scriitorul Paul Goma, „cel mai cunoscut opozant al regimului atât cât s-a aflat în țară, cât și după ce a fost forțat să emigreze în Franța, [...] a fost arestat prima dată la 24 noiembrie 1956, atunci când, în timpul Revoluției din

-
1. Cseke Péter, „Limitarea libertății presei minorităților (1919-1989)...”, în Ilie Rad (coord.), *Cenzura în România*, p. 316.
  2. Bujor Nedelcovici, „Cenzura și autocenzura”, *România literară*, nr. 23, 2012, p. 7.
  3. Arlen Blium se referă la „Bibliocidul total” din perioada comunistă, când descrie procesul de epurare a cărților din URSS (vezi *Sovetskaja cenzura v epokhu totalnoo terrora – Cenzura sovietică...*).
  4. IICCMER, Fișe matricole penale, disponibile on-line la adresa http://www.iiccr.ro/index.html?lang=ro&section=fise_detinuti_politici/personalitati (accesat la 15.08.2015).
  5. Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar D-E*, Editura Mașina de Scris, București, 2002, p. 56.

Ungaria, a citit pasaje din romanul *Durerile facerii*, în care erau descrise abuzurile colectivizării”¹.

Un caz deosebit este cel al poetului Vasile Pânzaru, care,

înzestrat cu un talent poetic deosebit, a lăsat multe poezii, care au circulat printre deținuții din închisorile comuniste. Nepermițându-i-se să-și continue studiile, a profesat ca tâmplar la Suceava, continuând să scrie și să participe la ședințele Cenaclului N. Labiș, fapt ce i-a atras o a doua arestare, la 22 septembrie 1970, după ce la 4 iunie, în cadrul unei percheziții, Securitatea îi luase tot materialul literar găsit în casă. După două luni de anchetă, a fost condamnat, la 17 noiembrie 1970, la încă 6 ani de închisoare. Poeziile confiscate la percheziție fuseseră trimise, spre analiză, la Academia Română, și 6 dintre ele fuseseră găsite ca purtând germeii unor „atitudini anti-sociale”. Detenția la Aiud, la Zarcă. Procesul i-a fost rejudecat și, la 8 septembrie 1972, a fost achitat și eliberat (condamnarea i-a fost casată, ca „eroare judiciară”). Volume publicate : *Dincolo de azi* (1994), *Coșmar în noaptea veacului* (1996), *Amprente pe Golgota Lumii* (1998)².

Unor scriitori li se părea că trimiterea textelor în străinătate poate constitui o soluție pentru schimbarea regimului. Cei care erau prinși trimițând texte în străinătate erau, de asemenea, supuși pedepselor. Un exemplu în acest sens îl constituie cazul lui Victor Valeriu Martinescu, avocat și poet, care,

în 1950, sub pseudonimul Haiduc, a trimis la Paris un manuscris cu versuri intitulat *România, țara mea*. Volumul, publicat la Paris sub îngrijirea lui Virgil Ierunca, în colecția „Caiete de dor”, nr. 10, a stârnit mare vâlvă. Securitatea nu a reușit să-l identifice pe autor până în 1957, când soția acestuia i-a destăinuit unei foarte bune prietene cine se ascundea sub pseudonim. Arestată și supusă presiunii, a mărturisit adevărul și la Securitate. Martinescu Victor a fost ridicat de pe stradă și dus la Securitate. Bătut în timpul anchetei. Înainte de pronunțarea sentinței, președintele tribunalului i-a dat să pipăie una din probele procesului, volumul său publicat și în limba engleză – *The Roumania my Country* –, după care i-a anunțat condamnarea la moarte. A fost ținut patru săptămâni în camera condamnaților la moarte de la Penitenciarul Jilava, după care, în primăvara lui 1960, pedeapsa a fost comutată în muncă silnică pe viață. Eliberat în 1964 cu Decretul de grațiere 411³.

Marie-Beatrice Ghizdăreanu : „A scris și adunat dovezi despre deținuții politici, ororile din închisori și persecuțiile politice, documente pe care a încercat să le

1. IICCMER, Fișe matricole penale – personalități, http://www.iiccr.ro/index.html?lang=ro&section=fise_detinuti_politici/personalitati (accesat la 15.08.2015).
2. Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar P-Q*, Editura Mașina de Scris, București, 2006, p. 134.
3. Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar M*, Editura Mașina de Scris, București, 2004, p. 124.

trimită în Franța. A fost condamnată la 10 ani de închisoare, pentru deținerea de manuscrise cu conținut subversiv și uneltire contra ordinii sociale”¹.

Cenzura punitivă, exercitată de Securitate, a coincis, de cele mai multe ori, cu cenzura preventivă, exercitată în primii ani de instituția cenzurii, preluată apoi și de edituri. După cum am văzut însă din exemplele prezentate anterior, Securitatea își asumase atribuții tot mai generoase în domeniul cenzurii, concurând la acest capitol, mai ales după desființarea DGPT, numai cu activitatea organelor de partid.

Autocenzura

Una dintre cele mai puternice reacții față de cenzura instituționalizată este autocenzura, considerată „mai periculoasă decât constrângerile instituționale”², „treapta cea mai de jos în procesul de control și de asemenea cea mai periculoasă”³ și „probabil cea mai răspândită formă de suprimare a informațiilor și ideilor”⁴. În regimul comunist, formele exagerate de autocenzură s-au manifestat, în primul rând, după primii ani de teroare și violență, la care au fost supuși autori, texte, reviste, edituri; de altfel, apariția autocenzurii se explică prin „efectul pur al amenințării”⁵. Au fost epurați, trimiși în închisori nu numai oponenții noului sistem, ci și potențialii oponenți. Cine avea totuși curajul să continue cariera de scriitor într-un asemenea regim trebuia să aibă și lașitatea necesară pentru a se

1. Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar F-G*, Editura Mașina de Scris, București, 2002, pp. 221-222. Conform altei surse: „Ghizdăreanu Beatrice, născută la 27.04.1931 în Câmpulung Moldovenesc, Suceava. Fiica lui George și Alexandrina. A fost arestată la 4.01.1963 și condamnată la 10 ani t.g. pentru «uneltire». A fost închisă la Văcărești, Jilava. A fost eliberată la 27.07.1964 prin D. 411/1964. În ciuda pedepsei a continuat să scrie versuri anti-comuniste. După eliberare, a lucrat drept contabilă în cadrul Centrofarm, Securitatea urmărind-o prin DUI” (IICCMER, *Dicționarul femeilor închise*, lucrare în curs de apariție).
2. Jean-Michel Ducomte, *La censure*, Editions Milan, Toulouse, 2007, pp. 34-35.
3. Manfred Jäger, „Das Wechselspiel von Selbstzensur und Literaturlenkung in der DDR”, în „*Literaturentwicklungsprozesse*”. *Die Zensur der Literatur in der DDR*, herausgeben von Ernest Wichner und Herbert Wiesner, Edition Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1993, p. 22
4. E. Windrich, „Self-censorship”, în Derek Jones (ed.), *Censorship...*, p. 2188. Despre autocenzură, vezi și Pascal Durant, *La censure invisible*, Actes Sud, Arles, 2006, p. 17; Herman Ermolaev, *Censorship in Soviet Literature, 1917-1991*, Rowman and Littlefield Publishers, New York, Londra, 1997, pp. 148-152.
5. Jean-Paul Valabrega, „Fondement psycho-politique de la censure”, *Communications*, nr. 9, 1967, p. 116.

încadra în tematica admisă ; „în acest caz se institua o cenzură a fricii de a nu greși, teama de a nu ieși din cadrul prestabilit prin direcțiile expuse în noua formulă de control a cuvântului scris”¹.

Autocenzura, „această mutilare voluntară a personalității creatorului”², a presupus să scrii publicabil din start, „cenzura interioară fiind un fel de mecanism de apărare care preîntâmpină ciocnirea cu cenzura exterioară”³, iar „cenzorul din interior” ajunge să fie mai sever decât cenzorul „din afară”⁴, după cum afirmă Arlen Blium. Scriitorul rus Vladimir Voinovici scria că „cenzorul principal în Uniunea Sovietică este frica”⁵ (și nu doar în Uniunea Sovietică, ci în întreg blocul comunist). Scriitorilor și publiciștilor li se cerea supunere totală, în numele unor concepte democratice frumoase și înălțătoare, dar greu de depistat, precum libertate, dreptate etc. (Scriitorului satiric Mihail Volpin îi aparține aforismul : „La noi, în Uniunea Sovietică, e permisă doar presa liberă, orice altă presă este interzisă”⁶). Un sinonim al autocenzurii care se vehiculează și astăzi este „cenzura interioară”. Vom întâlni afirmații de tipul : în regimurile totalitare, „asistăm la acest fenomen ciudat de interiorizare a cenzurii, a cenzurării de către scriitorul însuși a propriei opere, când o scrie”⁷. Scriitorul Ștefan Augustin Doinaș propunea o caracterizare a cenzurii interioare,

modalitate extrem de perfidă, extrem de vicleană de a vicia gândul oamenilor și de a îngrădi libertatea (...) Sub forța presiunilor din afară, a amenințărilor, a riscurilor care puteau să fie extrem de diferite, de la o zi la alta sau de la o epocă la alta, sau chiar în funcție de personajul respectiv, omul a ajuns în situația de a se teme să spună anumite lucruri și, temându-se, a ajuns în situația să se cenzureze el singur, să-și interzică sieși de a spune lucruri care, știa, vor întâlni observațiile cenzorului. După părerea mea, acest lucru era foarte grav, dar el făcea parte din întreaga operă de spălare a creierului, de creare a unei noi mentalități de forjare a ceea ce s-a numit omul de tip nou, pe care orice utopie, dar îndeosebi utopia comunistă, l-a cultivat din belșug și cu mijloace foarte rafinate⁸.

Autocenzura presupune și o asumare a unei existențe dedublate :

1. Petru Ignat, „Schiță istorică privind autocenzura fricii în presă”, în Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă și formarea „omului nou”*, prefață de Daniel Barbu, postată de Petru Ignat, Editura Nemira, București, 1999, p. 126.
2. Jean-Yves Mollier, „La censure et l’histoire”, *Ethnologie française*, nr. 1, vol. 36, 2006, p. 127.
3. A.V. Blium, *Cenzura sovietică...*
4. *Ibidem*.
5. A.V. Blium, V.G. Volovnikov, *Cenzura în...*, p. 442.
6. *Ibidem*, p. 442.
7. Stéphane Courtois, în *Scriitorul, Cenzura și Securitatea...* p. 18.
8. Ștefan Augustin Doinaș, „Cenzura a viciat...”, pp. 34-35.

Duplicitatea, ca rețetă salvatoare. Duplicitatea autorului, duplicitatea lectorului. Duplicitatea editorului, duplicitatea Cenzorului și a Înlocuitorului? Duplicitatea – releu de comunicare. Autorul care scrie în regimul totalitar ar vrea ca artificiile, aluziile, codificările, ca și crudele imagini directe și brutale pe care le utilizează să ajungă la cititor. Lui îi și sunt adresate, într-un fel de implicată și tristă solidarizare. El speră, însă, în același timp, ca mesajul să fie ignorat de Cenzor. Duplicitatea apasă greu asupra scriitorului captiv. Zile și nopți de îndoială. Chinul de a găsi subterfugii care să urmeze și, în același timp, să submineze subtil cerințele Cenzorului¹.

În cazul limbajului esopic nu mai poate fi vorba de autocenzură involuntară. Fenomen răspândit în toate țările socialiste, limbajul esopic s-a practicat și înainte de instaurarea comunismului, dar fără a atinge proporții „de masă”. El a trezit însă interesul specialiștilor. Într-un capitol despre „Modul esopic de a scrie al autorilor din RDG”, cercetătoarea germană Elke Mehnert se referă pe larg la „posibilitatea de a spune adevărul și de a duce de nas cenzura”², iar pe aceeași temă există un studiu relevant de Lev Losev, *On the Beneficence of Censorship : Aesopian Language in Modern Russian Literature*³, care propune următoarea definiție a limbajului esopic : „Un sistem literar special, a cărui structură permite interacțiunea între autor și cititor și, în același timp, ascunderea de cenzură a conținutului inadmisibil”⁴. Caracterul difuz al limbajului literar se pretează cu ușurință la aluzii politice, alegorii, parabole, ironii și alte forme de exprimare codificată, care generează interpretări polisemantice și sunt greu de încadrat într-o categorie comună „cenzurabilă” ; pe de altă parte, „această indeterminare este, desigur, o sabie cu două tăișuri : ea permite criticilor să citească textele non-«esopice» ca pe niște fabule”⁵.

În cercul unor scriitori, a existat convingerea că limbajul esopic a rafinat poezia și a îndreptat-o spre complexitate și esență. Poetul Ștefan Augustin Doinaș comentează acest aspect :

Pe de altă parte, tot datorită acestei cenzuri, s-a rafinat îndeosebi limbajul poetic. Știu că aceasta e o temă care se zice că a fost pusă în circulație încă din Rusia țaristă, zicând că acesta e scopul cenzurii, să-l învețe pe scriitor să fie din ce în ce mai inteligent și mai rafinat, în așa fel încât cenzorul să nu-l poată prinde cu nimic. La noi nu s-a

1. Norman Manea, *Despre clovni*, Editura Polirom, Iași, p. 78.

2. Elke Mehnert, „Modul esopic de a scrie al autorilor din RDG” în Peter Brockmeier, Gerhardt R. Kaiser (Hrsg.), *Zensur und Selbstzensur in der Literatur*, Könidshausen und Neumann, Würzburg, 1996, p. 264.

3. Lev Losev, *On the Beneficence of Censorship : Aesopian Language in Modern Russian Literature*, Otto Sagner, München, 1984.

4. Beate Müller, „Censorship and cultural regulation : Mapping the territory”, *Critical Studies*, vol. 22, 2004, p. 21.

5. *Ibidem*.

petrecut chiar acest lucru, dar ceva similar s-a petrecut. Am asistat la o ocultizare a poeziei lirice, la o încifrare a discursului liric, în așa fel încât să scape de ochiul supraveghetor și ucigaș al cenzurii. Nu știu dacă a fost un real și mare câștig pentru poezia noastră. Știu însă că limbajul esopic a constituit fără îndoială un mare câștig pentru că el ne-a îndreptat pe noi, pe toți spre ceea ce constituie esența poeziei, adică spre limbajul plurisemantic, și fiecare dintre noi am descoperit câteva dintre modalitățile prin care să putem spune ceva, fără ca să putem fi depistați¹.

De fapt, utilizarea limbajului esopic a pus la grea încercare disponibilitatea pentru joc a autorilor, fiind vorba de cel mai riscant „joc” pe care îl permitea și uneori încuraja regimul comunist, în relație cu scriitorii. Ceea ce vor mărturisi și autorii : „Era ca o tarifare și știam că grila se găsește în capul cititorilor. Trebuia în așa fel să scriu, încât ceea ce scriu să fie citit cu grila din capul cititorilor, dar să sper că grila respectivă n-ajunsesse până la cenzor, sau că unii dintre ei se vor face că n-o au”².

Într-un dialog dintre Lidia Vianu și Ana Blandiana iese în evidență și faptul că uneori cititorii, în dorința lor de a pune totul sub o anumită grilă, depășeau, în interpretări, intențiile autorilor, textul scăpând de sub „control” :

L.V. : Revolta dumneavoastră împotriva cenzurii s-a materializat în mici șopârle.

A.B. : Care cu timpul s-au transformat într-o complicitate între cititor și autor. Nu erau niște șopârle fără legătură între ele. Era un sistem de șopârle a cărui cheie o cunoștea și cititorul. Rubricile mele din *România literară* și *Contemporanul*, care erau foarte citite, erau citite în acest sens, în permanență cu cheie. Uneori se făceau chei care nici nu existaseră în capul meu ; ele erau niște comentarii metaforice la ceea ce trăiam cu toții și era ca un fel de mică răfuială a fiecăruia cu ceea ce trăise, să descopere în text aceste șopârle³.

Aluziile, sugestiile, „șopârlele” la adresa sistemului, atât de apreciate la acea epocă, pot fi privite dintr-o dublă perspectivă : pe de o parte, curajul de a sugera adevărul, fie și indirect, în speranța că mesajul va ajunge la cititor, iar pe de altă parte, lașitatea de a nu spune adevărul, știindu-l, înțelegându-l, dar recurgând la subterfugii care să salveze niște aparențe și să îndreptățească niște așteptări, încât nici nu se știe prea bine dacă unii autori talentați erau remunerați pentru ceea ce au scris ori pentru ce ar fi putut să scrie, dar nu au făcut-o. Eugen Negrici taxează această practică : „Prozatorii și-au consumat energia fie într-o literatură a «șopârlelor», nu numai îngăduite, dar și asumate cu bunăvoință de cenzură, fie într-una, aparent curajoasă, care izbea în comunismul anilor lui Gheorghiu-Dej, înălțând,

1. Ștefan Augustin Doinaș, „Cenzura a viciat...”, p. 37.

2. Ana Blandiana, „Nimic nu se trăiește degeaba”, *Agora*, vol. V, nr. 1, ianuarie-martie 1992, p. 32.

3. *Ibidem*, p. 31.

cu sau fără voie, imaginea lui Ceaușescu și a comunismului în general, amplificându-i puterea și legitimându-o”¹.

Literatura care mizează (doar) pe astfel de trucuri ajunge inaccesibilă sau perimată, pentru că cititorii nu cunosc, de obicei, acea epocă și nu-i mai înțeleg subtilitățile literare ; „nu sunt sigură câte din cărțile pe care le-am citit atunci cu sufletul la gură ne vor mai spune ceva după 10 ani”², afirmă poeta Ileana Mălăncioiu într-un dialog.

Limbajul esopic era considerat unul subversiv, care se opunea politicii partidului. Ion Pop, într-un studiu despre „subversiunea esteticului” și limbajul „esopic” al poeziei anilor ’60, afirma că „polisemia, plurivalența, ambiguitățile limbajului liric erau de repus în drepturi. Or, suntem, iată, la un prim nivel al «subversiunii» tocmai prin aceste acțiuni de recucerire a esteticului. Fiindcă asemenea demersuri contraveneau liniei oficiale, programului ideologic ce fusese impus din afară”³. Carmen Mușat dedică un studiu solid prozatorilor postbelici, intitulat *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*. Pentru critica literară, a fi subversiv însemna, în primul rând, a scrie cărți complexe, în care valoarea estetică să primeze, evitând șabloanele monosemantice ale propagandei comuniste.

Unul dintre cei mai buni comentatori ai acestui fenomen, Marian Popa, sintetizează reacțiile scriitorilor față de cenzură :

Atitudinile scriitorilor față de controlul textului sunt variate : conformare prin autocenzură și precenzură, trimiterea sau măcar amenințarea cu trimiterea în străinătate a manuscrisului, încercări de a păcăli cenzura, renunțarea la scris, confruntarea deschisă prin prezentarea la edituri a unor manuscrise știute ca inacceptabile, încercări de corupere a activului cenzorial. Cândva, un autor optând pentru confruntare ar fi fost arestat : acum primește un pașaport sau niște compensații în țară. Diferite tehnici stilistice și compoziționale vor fi rafinate pentru a înșela cenzura : de la pasajul amputabil la redactarea inextricabilă. Arhitecții rutinați ai epocii adaugă câteva zeci de balcoane sau decorațiuni inutile proiectelor lor, știind că li se vor cere reduceri : ei elimină superflul și rămân cu proiectul inițial dorit. Scriitorul acceptă eliminarea pasajelor introduse pentru a fi scoase. A *dribla* cenzura devine o preocupare aproape sportivă : particularitatea confruntării constă în schimbarea continuă a trucurilor auctoriale, fiindcă cenzura poate fi păcălită cu un truc doar o singură dată. Pe de altă parte, și cenzura își ia măsuri de precauție, nu toate fiind lipsite de ridicol : cenzorii conduși de Elena Docsănescu, Șerban Velescu și Radu Constantinescu cer uneori editorilor să li se povestească detaliat chiar și conținutul unei poezii⁴.

1. Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008, p. 173.
2. Ileana Mălăncioiu, „Numai eu eram o piatră la dosarul meu”, *Agora*, vol. V, nr. 1, ianuarie-martie 1992, p. 47.
3. Ion Pop, „Note despre «subversiunea esteticului» și limbajul «esopic» neomodernist”, *Viața românească*, nr. 5, 2007, p. 51.
4. Marian Popa, *Istoria literaturii române...*, pp. 120-121.

Ca în cazul editorilor, unde există ambiguități de interpretare, nici autocenzura nu poate fi studiată și supusă unei judecăți lineare, simpliste. Chiar dacă autorii ar mărturisi cât curaj sau câtă lașitate s-a aflat la baza creării unei cărți, o atare mărturie ar fi subiectivă.

Reacții față de cenzura DGPT

În arhivele cenzurii s-au păstrat puține dovezi despre reacția scriitorilor față de „îndrumarea” și „controlul” efectuate de cenzură, partid, Securitate. În cadrul „Consfățuirii DGPT ținută în zilele de 12-13 și 14 iunie 1958” se discută, printre altele, și „manifestările potrivnice îndrumării și controlului de către partid și stat”, având în vedere că „propaganda dușmănoasă a găsit ecou în rândurile fie ale elementelor dușmănoase, care au reușit să se strecoare pe ici-colo, fie în rândurile unor elemente șovăielnice, confuze, care încearcă să nege necesitatea conducerii de către partid a literaturii și artei. Sub forma teoriei despre așa-zisa libertate de creație, să defăimeze pe activiștii de partid, negând competența lor în îndrumarea culturii”¹.

„Manifestările potrivnice” erau, la rândul lor, împărțite pe categorii, prima fiind „Îndrumarea – mijloc de «limitare» a libertății de creație”, unde erau aduse exemple :

- „În articolul «Mitul lui Odiseu» de Maria Banuș, poeta, referindu-se la o perioadă când se făceau multe intervenții în creația literară, afirma : «Au ciocănit și au bătut cuie în carne vie, au strămbat oase, au stâlcit forme. Când revăd aceste progeneruri, acești monștri chinuți, mi-e groază și silă»” (*Viața Românească*, nr. 1/1958).
- „În «Cronica literară» despre *Studii critice* – Paul Georgescu – de S. Damian, autorul prezintă studiile lui Paul Georgescu ca o reacție fericită împotriva dogmatismului din critica literară. Autorul afirma : «În pofida progresului literar, deprinderi sterile oficiau exercițiul critic și-l scuteau de orice relief personal în gândire și sensibilitate. Te sâcăiau întrebări drastice : Care este conținutul... proporția între părțile pozitive și cele negative se menține justă ? Dar nu numai imixtiunea grosolană te obliga la o manieră anchilozată de analiză critică»” (*Gazeta Literară*, nr. 9/1958)².

Sunt aduse exemple de poezii : „Rime vechi cu gânduri triste” de Kányádi Sandor („Oare de mult când scriitorul/ Nu era obligat să scrie numai ode,/ Oare și atunci era așa de/ Scurtă viața unei generații ?”), „Rondel despre humor” de

1. ANIC, fond CPT, dosar 14/1958, f. 101.

2. *Ibidem*, f. 102.

C. Theodorescu, din volumul căruia, *Oameni și dragoste*, „s-au scos o serie de poezii care exprimau împotrivirea poetului față de îndrumarea de către Partid” („Humor vrea – fără-nțepătură./ Vrea ironie – fără haz./ Curaj – cu jumătate gură./ Și indignare – după caz”)¹.

Cenzura ia act de „manifestările” indignate ale poezilor cenzurați :

DGPT a efectuat intervenții masive eliminând numeroase poezii cu caracter dușmănos din volumul lui Szekely János *Pe malul apelor adânci* – ESPLA. Întregul volum degajă filosofia mistică și profund pesimistă. Ca răspuns la aceste intervenții, Szekely János a publicat în *Utunk*, nr. 6 februarie 1958, poezia *Poetul vorbește*, un atac direct împotriva controlului nostru, pe care o anexăm” [reproducem doar o strofă : „Sunt prizonier, simt aceasta într-una/ Mă privește veșnic un ochi galben/ Nu mă lasă nici pentru o clipă/ Și se aseamănă cu ochiul meu”]².

A doua categorie include „Materiale care defăimează competența tovarășilor care se ocupă de îndrumarea culturii” :

Din *Viața Românească* nr. 12/1957 s-au scos în întregime răspunsurile la ancheta despre literatura de actualitate, date de Eugen Barbu. Scriitorul afirma : „Socotesc că numărul redus de cărți într-adevăr reușite pe care le-au dat scriitorii în anii aceștia nu trebuie să ne sperie. Trebuie spus cu durere că în edituri mai sunt ocupate scaune de către indivizi care n-au nimic comun cu literatura. Acești elefanți surzi și mioopi la cultură fac un rău imens literaturii noastre prin strâmta lor înțelegere a fenomenului cultural actual. Să nu uităm că aproape 7 ani la noi nu s-au scris romane de dragoste, să nu uităm splendidele romane agricole în care cititorul era învățat mai curând cum se face semănatul în pătrat decât eternele legi ale sufletului omenesc... Așa încât nu există decât două posibilități : or susnumiții să fie trimiși acasă, or să fie dați la școală”³.

În articolul „Probleme în suspensie” de E. Luca se afirma : „O altă explicație s-ar găsi în eșecul unei anumite critici de îndrumare, ai cărei reprezentanți, prin activitatea lor nu o dată dăunătoare, au compromis în unele medii însăși ideea justă a îndrumării. Critica de îndrumare era concepută de dogmatici fie ca un amestec grosolan în creația scriitorului, căruia nu rareori i se impuneau din capricii sau pe baza unei anumite conjuncturi, modificări, schilodiri” apărut în *Viața Românească*, nr. 4/1958. Desigur, asemenea observații nu erau destinate publicării, ele fiind taxate de cenzori, interzicându-se nu doar fraza care deranja prin critică (judicioasă, de obicei), ci întregul articol.

În afară de reacții ale scriitorilor și publiciștilor români, cenzorii de la Direcția Import-Export a DGPT au înregistrat și reacții la cenzură din afara blocului sovietic. Într-un cotidian politic din Bremen, RFG, *Weser Kurier* (nr. 8 din 11.1.1971),

1. *Ibidem*, ff. 102-103.

2. *Ibidem*, f. 107.

3. *Ibidem*.

apare articolul „Botnița continuă să fie strâns legată. În multe țări ale lumii cenzura presei nu s-a schimbat prea mult”, semnat de Anthony Plaid. Cenzorii reproduc articolul în traducere integrală, făcând o notă (informare), în atenția superiorilor. În articol sunt enumerate, pe rând, aspectele mai importante ale cenzurii presei din țările blocului sovietic, unele state europene, precum Spania, țările africane și câteva din America Latină. Autorul își începe textul cu observații generale, urmărind apoi evoluția cenzurii sovietice :

Aspectul în general sumbru al cenzurii presei aproape că nu s-a schimbat în decursul anilor. În multe țări din Est și Vest colecționarea, transmiterea și difuzarea știrilor și comentariilor sunt încă supuse unor serioase îngrădiri. Cenzura îmbracă diverse forme, de la reținerea cu bună știință a informațiilor de către autorități și organele administrative – metodă practică și de către unele țări având o tradițională libertate a presei – până la existența unor funcționari speciali de cenzură cu creion chimic și având funcții de răspundere. Uniunea Sovietică respectă regula valabilă de pe timpul lui Hrușciov, după care precenzura directă – controlul manuscriselor corespondenților străini înaintea transmiterii – a fost sistată. A rămas cenzura ulterioară, analiza minuțioasă a materialelor scrise de corespondenții din Moscova apărute în presa străină. Sesizarea repetată a unor chestiuni neplăcute duce, ca și până acum, la expulzare. În ultimul an au trebuit să părăsească țara trei americani¹.

Oricât de insignifiantă în aparență, orice reacție la cenzură a fost și un act de curaj. Din păcate, documentele cenzurii nu înregistrează decât foarte puțin asemenea luări de poziție. Din exemplele prezentate, putem vedea cât de dificil este să judecăm actul creației în timpul regimului comunist, în general, și cât de complexe erau mecanismele cenzurii, menite să îngenuncheze, să manipuleze, să distrugă orice inițiativă creatoare, care nu ar fi servit intereselor și propagandei comuniste.

---

1. ANIC, fond CPT, dosar 48/1971, ff. 80-84. Am reprodus întregul document în *Instituția cenzurii comuniste în România, 1949-1977*, ediție, note, prefață de Liliana Corobca, vol. I, Editura Ratio & Revelatio, Oradea, 2014, pp. 376-379.